

LONG-TERM EFFECTS OF SEWAGE SLUDGE COMPOST APPLICATION ON ACIDIC SANDY SOIL

ARANYOS TIBOR JÓZSEF, TOMÓCSIK ATTILA,
DEMETER IBOLYA, FEHÉR BERNADETT, MAKÁDI MARIANNA

University of Debrecen, Centre of Agricultural Sciences,
Research Institute of Nyíregyháza,
H-4400 Nyíregyháza, Westsik Vilmos str. 4-6. Hungary
E-mail: aranyostibi@gmail.com

The effects of good quality sewage sludge compost on soil properties are studied in a small-plot long-term field experiment in the University of Debrecen IAREF Research Institute of Nyíregyháza. The sewage sludge compost is applied in every 3 years (2006, 2009, 2012 and 2015) from the start (2003) of the experiment. The applied compost (Nyírkomposzt) is made from (in m/m% dw.) 40% of sewage sludge, 25% of straw, 30% of rhyolite, 5% of bentonite. The doses applied in five replications were used at the rates of 0, 9, 18, 27 t ha⁻¹. The soil physical, chemical and microbiological changes of soil (Lamellic Arenosol, Dystric) are studied regularly. Now we present the results of some soil physical parameters and the organic matter content achieved in the 10th year after beginning. According to our results, the bulk density of soil was significantly reduced, the water retention and the amount of stored water in soil were increased by the compost application. As well as, the organic matter content of treated soil samples also increased in the studied soil layers.

RENDSZERVÁLTÁS TÉTJE AZ ALFÖLD MEZŐGAZDASÁGÁBAN

BARANYI BÉLA

Professor Emeritus, Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-,
Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar, Víz- és
Környezetgazdálkodási Intézet
4032 Debrecen, Böszörményi út 138.
E-mail: baranyi@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1989/1990. évi rendszerváltás sikere az Alföldön is elsősorban a gazdaság gyökeres szerkezeti és szervezeti átalakulásától, az új vállalkozási formák elterjedésétől és a privatizációs folyamatok eredményességétől függött. Az mezőgazdasági jellegű keleti országrész hátrányos helyzetű térségeiben természetesen az agrárszektorban zajló folyamatok jelentős mértékben határozták meg a társadalmi-gazdasági rendszerváltás minőségét, hiszen az ország területének közel negyven százalékán az össznépeség mintegy harmada él az Alföldön. Különösen ellentmondásosan alakultak azok a változások, amelyek a rendszerváltást követő években a privatizáció kapcsán mutatkoztak meg a földrajzi nagyrégió mezőgazdaságában. A kérdésre, hogy a magángazdaságok és a kisvállalkozások számának tömeges emelkedését, a falvakba történő visszatelepődését lehet-e egyértelműen a vállalkozó szellem diadalának tekinteni, a mából visszatekintve sem adható egyértelmű válasz. A családi vállalkozások szerepének erősödése regionális értelemben még ma sem jár együtt a vidék jövedelemtermelő képességének elvárható erősödésével, következetesen az agráriumban bekövetkezett átalakulás mélysége és minősége továbbra sem biztosít optimális feltételeket kiterjedt alföldi térségek fejlettebb régiókhöz történő felzárkóztatásához.

BEVEZETÉS

Nyilvánvaló ma már, hogy az 1989/90. évi rendszerváltás sikere az Alföld térségeiben is elsősorban a gazdaság egészének a gyökeres szerkezeti és szervezeti átalakulásától és megújulásától, az új vállalkozási formák elterjedésétől, s az előbbiekkal szoros összefüggésben a privatizációs folyamatok eredményességétől függött. Az erősen agrárjellegű Alföld hátrányos helyzetű térségeiben, mindenekelőtt Észak-kelet-Magyarországon, illetőleg Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megye kiterjedt körzeteiben vagy éppen Bács-Kiskun és Csongrád megyék egyes kistérségeiben, természetszerűen jelentős mértékben az agrárszektorban zajló folyamatok határozták meg a társadalmi-gazdasági rendszerváltás minőségét, jellegét és sajátosságait. A tét nagy volt, hiszen az ország területének közel 40%-án az össznépeség mintegy harmada él jelenleg is. Ezért annyira fontos minden olyan tudományos kutatás, amely a vállalkozás-élenkítés agrárökonómiai, szociológiai, társadalom földrajzi és regionális problémáival foglalkozik a hátrányos helyzetű alföldi térségekben. Nehéz lenne ugyanis elhallgatni, hogy a keleti országrész mezőgazdaságában és agrártársadalmában lejátszódott folyamatok továbbra sem kedveznek a térség fejlettebb régiókhöz történő felzárkóztatásához (BARANYI, 1994). Fölöttébb elmentmondások voltak ugyanis azok a változások, amelyek a rendszerváltást követő néhány évben, leginkább a privatizáció kapcsán, a vállalkozók és a vállalkozások sorsának alakulásában mutatkoztak meg az Alföld mezőgazdaságában. A tulajdonviszonyok radikális átrendeződése egyfelől, másfelől a városokból a földhöz jutás csábító lehetősége vagy/és a munkanélküliség előli menekülés miatti tömeges visszatelepedés, harmadszor pedig az általános gazdasági recesszió hatására a magángazdálkodók, a mezőgazdasági kisvállalkozók száma rohamosan megnőtt a falvakban. Az alföldi falu akarva-akaratlanul népeség visszafogadó település lett. A korábban önszántukból vagy éppen gazdasági kényszerűségből városba özönlők egy része most megváltoztatva az egyéni mobilitás irányát, önszántából vagy új ke-

letű gazdasági kényszerek hatására ismét útra kelt, ezúttal a vidéket választva lakóhelyéül, a mezőgazdasági tevékenységet pedig megélhetése forrásául.

A kérdésre, hogy a magángazdaságok és a kisvállalkozások számára a tömeges gyarapodását, a falvakba történő visszatelepedést lehet-e egyértelműen pozitív és biztató perspektívának, a vállalkozó szellem diadalának tekinteni, a mából visszatekintve sem adható egyértelmű válasz. A rendelkezésre álló adatok és tudományos információk ugyanis azt támasztják alá, hogy a rendszerváltás kezdetén a mezőgazdasági családi vállalkozások számának – önmagában örvendetes – növekedése akkoriban, de a későbbiekben sem jelentette a vidék eltartó képességének átütő erősödését, az új, piaci alapú vállalkozói mentalitás szellemében tevékenykedő árutermelő gazdaságok főlénybe kerülését.

A gazdasági rendszerváltás időszakában kialakult helyzet azzal jellemezhető leginkább, hogy világos magyar agrárkonceptió, egyértelmű és hatékony központi agrártámogatás hiányában, a néhány hektáros kis családi gazdaságok többségét relatíve alacsony színvonalú „paraszti önellátó”, jövedelempótló, illetve kiegészítő tevékenység, semmi esetre sem árutermelésre alapozott vállalkozói tevékenység jellemezte. Jobbik esetben is csak az agrártevékenységet végzők nem egészen egyharmada foglalkozott a piaci igények szerinti árutermeléssel is. Kelet-Magyarországon – döntően az Alföld – falvaiban 1994-ben végzett széleskörű, magas elemszámú, mintegy 2.500 kérdőívre alapozott empirikus vizsgálatok szerint mindössze a családi gazdaságok mintegy kilenc százalékát adták azok a családi vállalkozások, amelyek már megújult piaci szellemben, vállalkozásként igyekeztek megfelelni a modern piacgazdaság kihívásainak. Jövedelemszerző képessége, azaz a külső munkaviszony, illetve a saját vállalkozásából származó jövedelem aránya alapján a paraszti gazdaságok ötven százaléka úgynevezett rész munkaidős családi gazdaságnak számított, ahol nagyjából fele-fele volt a külső és belső jövedelmek aránya. A „családi gazdaság-

gok” közel negyven százalékát tették ki a *kisegítő gazdaságok*, amelyekben mondhatni még hagyományos mentalitáson alapuló, önellátó, mindennapos „házkörüli” saját tevékenységgel egészítették ki, a döntően külső forrásból származó (rendszeres munkaviszony, nyugdíj, szociális juttatás) jövedelmüket (SÜLI-ZAKAR I., 1994).

A kérdőíves felmérés eredményei alapján könnyű megválaszolni a kérdést, hogy az újonnan született „paraszti önellátó” kisvállalkozások többsége a rendszerváltás hajnalán egyáltalán vállalkozásnak volt-e tekinthető-e vagy sem? A tudományos és tapasztalati tények, s a témával foglalkozó írások inkább azt igazolják, hogy általában véve is, különösen pedig a hátrányos helyzetű térségekben az új magángazdaságok, a kedvezőtlen körülmények hatására többnyire „kényszer-vállalkozásoknak”, afféle kvázi-vállalkozásoknak számította akkoriban még. Ezek a kisvállalkozások ugyanis nem voltak képesek jelentős tőkefelhalmozásra, eltartó képességük nagyon alacsony, s az itt folyó munka tulajdonképpen **jövedelemkiegészítő tevékenységet** takar, annak minden súlyos gazdasági-társadalmi következményével együtt. Fennáll a veszélye tehát annak, hogy az ország keleti felében tovább folytatódik a területi egyenlőtleniségek, a halmozottan hátrányos helyzet akkumulációja, s a későbbi átalakulás, a gazdasági rendszerváltás árát – mint már annyiszor – ezúttal is az agrár régiók és a falvak fizetik meg.

PARADIGMAVÁLTÁS AZ ELŐZMÉNYEK TÜKRÉBEN

Ismert és kellően feltárt összefüggések, hogy az 1950-es, '60-as és a '70-es években zajló gazdasági-társadalmi (és politikai) átalakulás során egyszer már súlyos megrázkódtatással járó árat fizettek az alföldi falvak. Az 1950 és 1963 között, a mezőgazdaság és a falvak fejlesztésének a rovására végbement feszített ütemű és erőltetett, extenzív szemléletű, egyszersmind aszimmetrikus, Budapestre és a vidéki nagyvárosokra orientált iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálásának a következményei, a lakáskérdés és az egyéb infrastruktúra-

rális ellátottság hiányosságából származó közismert ellentmondások és aszociális jelenségek hátrányos következményei jól ismertek. A „késleltetett” – mások szerint „megkészt” – városfejlődés problémái pedig különösen azt, az 1970-es években egymilliónyi naponta és mintegy 300 ezer hetente vagy ritkábban el- és bejáró úgynevezett ingázó, többnyire segéd- és betanított munkást érintették az országban (az Alföldön hozzávetőleg 500–550 ezer főt), akik parasztból munkássá csupán napi 8 órára, jobbik esetben heti öt napra rétegeződtek át. Munkaidejüket otthon, zömmel a mezőgazdaságban csak megduplázták, vagy pedig a hét végét és szabadságukat töltötték el „különmunkával”. Miközben ez a nagy tömegű „új munkásosztály”, az úgynevezett ingázó munkásság tetemes hányadot vállalt az ipar- és a városfejlesztés költségeiből, ennek részarányos előnyeit nem élvezhette (BARANYI, 1985).

A faluról vagy a város közvetlen vonzási körzetéből bejáró munkás tehát nemcsak plusz terhet vállalt és szabad idejének nagy részét áldozta fel, hanem jórészt meg volt fosztva a városi infrastruktúra előnyeitől is, amelynek létrehozásához az ő munkája is hozzájárult. Alig részesülhetett a városi lakásellátás, a közmű-, a bolt- és a vendéglátó-hálózat, a kulturális szolgáltatások, a magasabb színvonalú iskolák stb. által nyújtott kedvezményekből. Mint ahogyan a városokra is fokozottabb terhet rótt a túlzúsúfolttság, az infrastrukturális létesítmények fejlesztése, valamint az urbanizációs feltételek hiányai miatt meglévő munkaerőgondok megoldása.

Az alföldi falvak gazdasági-társadalmi átalakulásának kétségtelenül legdinamikusabb – igaz döntően extenzív jellegű – időszakában a '60-as és a '70-es években is bebizonyosodott, hogy a települési tényezőknek mennyire meghatározó szerepe volt a falusi létfeltételek és életforma alakításában. A kétségtelenül jelentős fejlődés ellenére ez a faktor erősen befolyásolta – nincs ez másképp ma sem – egyes tájegységek, kiterjedt területek, sőt egész országrészek életét. Az a gazdasági tér, amelyben nagy tömegek élnek, az a földrajzi adottság,

amelyhez százezer kötötték, a lakóhelyek gazdasági, társadalmi és kulturális központoktól való távolsága, a települések fejlettségi foka, mind-mind korlátozóan vagy ösztönzően hathatnak az életmódra, az életkörülményekre a fogyasztói magatartásokra. Ám ezek a területi adottságok a városban-falun-tanyán élő, társadalmilag, gazdaságilag és kulturális tekintetben azonos szinten álló háztartásokat is alapvetően elkülöníthetik egymástól, emellett teljesen azonos problémákat és jelenségeket váltanak ki a társadalmilag-gazdaságilag és kulturális tekintetben eltérő típusú háztartásoknál. „A központoktól távolodva ugyanis növekvő terhek jelennek meg a háztartások életében elemi szükségleteik kielégítése során, s e terhek helyzetüket és magatartásukat egyaránt differenciálják.” (KENÉZ, 1977).

Nyilvánvaló, hogy hátrányosabb helyzetbe kerülnek azok a területek, ahol a lakosság nagyobb tömegei élnek távol a központoktól. Míg a hetvenes évek Dunántúlján például a lakosok 16,4% százaléka élt a központoktól 3 km-nél tovább, az észak-magyarországi területen 12,8%-uk, addig az Alföldön a népesség 30,7% százaléka, ami rendkívül magas arány volt. Könnyen belátható és statisztikailag igazolt is, hogy a távolságokból, a hiányos infrastrukturális ellátottságból, például a villany- és vízvezeték-ellátottság hiányaiból, a szórakozási, egészségügyi, sportolási, oktatási, szolgáltatási lehetőségek és elérhetőségek korlátozott voltából, a munkahelyekre és a szórakozási, vásárlási célokból történő utazgatásokból eredő költség-, idő- és fáradság ráfordítások összehasonlíthatatlanul magasabbak a községek társadalmi csoportjai és rétegei számára, mint a városokban vagy az ahhoz közelebb fekvő településeken. Mindez azonos, sőt nagyobb jövedelmi és kereseti viszonyok mellett is olyan többletköltséget és egyéb ráfordítást igényelt, illetve vont el a községi-tanyai-külsőterületi háztartások nagy részétől, amely életszínvonal, életmód és életforma tekintetében hátrányosabb helyzetbe hozta az itt élőket, sőt esetenként a hátrányos helyzet akkumulációjához vezetett.

Vizsgálatok és sokrétű statisztikai adatok bizonyítják a területi hátrányok jelenlétét és következményeit. Többek között azt, hogy az alföldi megyék jelenleg is az ország leghátrányosabb tájegységei-régiói közé tartoznak. Elég itt csak a községi és a külterületi-tanyai népesség magas arányára, vagy a vízvezeték-, a villany-, a csatornahálózat és a gázvezeték nélküli háztartások rendkívül magas számára utalni, nem beszélve a falusi-tanyai életforma egyéb hátrányairól és kényelmetlenségeiről. Ilyen módon a fejletlenebb mezőgazdasági területeken az urbanizációs feltételek ma is rendkívül hiányosak. A központoktól való távolság életformát differenciáló hatása részben azokon a városoktól tanyáig (belterülettől külterületig) erősen szűkülő átmerőjú csatornákon múlik, amelyek egyre csökkenő mértékű információt, kultúrát, szolgáltatást, árut és választékot engednek eljutni a központoktól távollakókhoz. Másrészt viszont azon a távolságon, egyben úton, időn, költségen és energián, amivel a központoktól távol élők elérik az igényeik kielégítését. Olyan információknak, termékeknek, szolgáltatásoknak vagy választékfeleségek megszerzéséről van tehát szó, amelyek a külterületekre, a szóránnytelepülésekre vagy egyes nehezen megközelíthető falvakba nemcsak az 1970-es évek végén, de sok tekintetben mára is kiterjeszhető érvénnyel, nehezen jutnak el (KENÉZ, 1977).

Az úgynevezett „területi hátrányok” kérdések kapcsán, a hetvenes évek elején készült békés megyei életmódvizsgálat eredményeit és tapasztalatait összegző átfogó szociológiai vizsgálat következtetéseit alapponásokban az összes alföldi megyére érvényesek. Joggal állapítja meg a tanulmány szerzője, hogy a nagyüzemi gazdálkodás és az ipar intenzív fejlesztéséhez szükséges megfelelő anyagi eszközök hiányában, legalábbis a hetvenes évek elejéig olyan gazdaságpolitikai stratégia alakult ki a Dél-Tiszántúlon, amely a felszínen az érdekek időleges egyensúlyán alapult. Véleménye szerint ez annyit jelent, hogy egyik oldalon tehát a háztáji gazdálkodás támogatása és az extenzív, túlnyomó részt manufaktúrális ipar telepítése megnöveli a falu – és a

tanya – gazdaságpolitikai jelentőségét. A másik oldalon viszont kényeszerűen csökkenteni kell az infrastrukturális és a kommunális beruházásokat, ami komoly feszültséget eredményez a falu növekvő gazdasági szerepe és a falusi életforma civilizációs feltételei között. Az ott élő emberek számára a falu lehetőséget nyújt a jobb életlehetőségek, az urbanizáltabb életforma anyagi alapjainak megteremtésére, de az ezen kívül semmilyen más feltételeket nem biztosít (rosszak az útvízesnyok, a víz- és csatornahálózat, a kulturális és szórakozási lehetőségek stb.). Biztonság és bizonytalanság kettőssége kiváltképp azoknál érződik, akik már elindultak a foglalkozási átrétegződés, a társadalmi mobilitás útján, a falun élő ipari munkások körében. Helyzetükre az a jellemző, hogy igényeik túlnőttek a falusi életforma keretein, de kénytelenek ezek között a keretek között élni (KÁRPÁTI, 1972).

A problémákat gyarapította továbbá, hogy a túlnyomórészt agrárjellegű kelet-magyarországi, alföldi régióban a mezőgazdaság korábbi fejlesztése „erőltetett” iparosítása eddig főként az urbanizálás alapját képező infrastrukturális és kommunális fejlesztések rovására volt fenntartható. A mezőgazdasági és az ipari beruházások összege nem volt arányban az érintett megyék által a nemzeti jövedelemből megtermelt értékek nagyságával. A vidéki ipartelepítés mindenekelőtt a nagy élmunkát és kis beruházást igénylő élelmiszeripar, illetőleg a nehézipar élőmunka-igényes ágazatainak fejlesztését tartotta szem előtt, megnövelve a falvakba települt szakképzetlen munkára és olcsó munkaerőre támaszkodó, kevésbé jelentős üzemek számát, az ún. „falusi ipar” arányát. Ezért a foglalkozási átrétegződés elsősorban nem a városok irányába hatott, hanem igen ellentmondásos formák között, a falvakban ment végbe, oly módon, hogy nagyon felduzzadt a kettős foglalkozású, az ipar és mezőgazdaság között naponta ingázó, falusi életformákat lényegében megtartó munkások száma, akik ipari jövedelmeiket rendszeresen kisárutermeléssel egészítették ki.

A mezőgazdaságban és az iparban zajló extenzív fejlesztések újabb hulláma idején, a 60-as és a 70-es évek fordulóján, amikor az alföldi fal-

vak „taszító ereje”, illetve a városok „elszívó hatása” a legerősebben érvényesült, az ingázásokban tetet öltő, többnyire kényszerű mozgások is rendkívüli módon felerősödtek. Az 1970. évi népszámláláskor pl. Magyarországon közel egymillió (993,5 ezer) fő (az aktív keresők egytöde) volt azoknak az aktív keresőknek a száma, akik naponta utaztak a lakhelyük és a munkahelyük között. További 300 ezer személy pedig hetente, vagy ritkábban ingázott. A naponta eljáró aktív keresők közül mintegy 200 ezer fő, az összes ilyen eljárók valamivel több mint 20%-a esett a hat alföldi megyére. A legtöbben Szabolcs-Szatmárból (43,3 ezer fő), a legkevesebben pedig Békésből (29,4 ezer fő) jártak (vagy menekültek) el a lakóhelyükön kívül eső munkahelyekre. A naponta bejáró keresők száma mintegy 173 ezer fő, az összes bejárók 17–18% százaléka volt. A két szélső pólust ezúttal is Szabolcs-Szatmár (39,8 ezer fő), illetve Békés megye (27,7 ezer fő) jelentette (KSH 1970).

Az elmondottak és a rendelkezésre álló jövedelemstatistikák alapján is könnyű belátni, hogy két évtized múltán, a rendszerváltás során a mezőgazdaságot érintő változások és az általános recesszió miatt az ingázások – fent leírt – irányának a kellően meg nem tervezett, hirtelen és fölöttébb gyors megfordulása (megfordítása) milyen súlyos következményekkel járt az egyes alföldi térségek számára. A megrázó kódtatás társadalmi súlya hasonló lehet ahhoz, mint amikor más okból a '60-as és a '70-es évek folyamatai a rendszeres napi tevékenységen, a „hivatalos” elfoglaltságon felül rengeteg plusz munkát és energiát igényeltek a parazságtól és részben a kettős jövedelmű háztartásoktól az évi összes jövedelem biztosítása során. Más szóval: míg a munkásság és a szellemi dolgozók túlnyomó többsége a munkahelyen végzett tevékenysége alapján élvezett rendszeres és biztos jövedelmet, addig a paraszti és a kettős jövedelmű háztartásokban élők nagyjából ugyanezt a jövedelmi szintet a tsz-ekben, vagy éppen az ipari és egyéb üzemekben végzett napi elfoglaltság után vagy mellett érték el. Ez nemcsak jelentős plusz munkát és tényleges munkaidő-többletet jelentett, hanem sok időt és energiát emésztett fel, egyebek

mellett a pihenési, a kulturálódási és az egyéb szórakozási lehetőségek rovására.

Az Alföld esetében amúgy is egy olyan területről van szó, amelyen a népesség számottevő része falvakban és községekben, illetve a városok külterületein és agglomerációs övezetében élt, a keresők jelentős részét pedig a mezőgazdaság foglalkoztatta, miközben igen magas volt a vegyes háztartások, az ingázók, a naponta eljáró dolgozók, az úgynevezett kétlakiak aránya. Az 1972. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás szerint az országosan nyilvántartott mintegy 1 millió 700 ezer kisüzemi (háztáji vagy kiegészítő) gazdaság 46%-a volt a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdasága, 48%-a lakossági kiegészítő gazdaság, s csupán 4%-a szakszövetkezet, 2%-a pedig egyéni gazdaság. Ebből következtetve, a legszerényebb számítások szerint is az erősen mezőgazdasági jellegű Alföldön működhettek az összes háztáji és kiegészítő gazdaságok mintegy fele a hetvenes évtizedben. Békés megyére vonatkozó adatok szerint például az 1970 körüli időszakban a falusi lakosok 72,4%-a rendelkezett kisebb vagy nagyobb telekkel, sőt a városba költöző nem mezőgazdasági népesség 37,4%-a is megtartotta telkét, a gazdálkodás és állattartás racionálisabb típusait alakította, és megőrizve a paraszti gazdálkodás számos fontos elemét. A városba költözőknek is, amellet, hogy fő tevékenységük az iparhoz vagy a szolgáltatáshoz kötötte őket, még mindig jelentős része (43,5%-a) foglalkozott állattartással, zömmel önellátási, nem pedig eladási, illetőleg ebből származó közvetlen jövedelemszerzési megfontolásokból (BARANYI, 1985).

KÖVETKEZTETÉSEK

További sokrétű vizsgálatokkal és statisztikai adatok tömegével lehetne még bizonyítani, hogy az alföldi megyék, kistérségek (járások) és települések jelenleg is az ország leghátrányosabb térségein találhatók. Kényszerűen megszüadulva a rendszeres jövedelmet biztosító városi vagy falusi (tsz) állandó munkahelyektől, az immár kisvállalkozó

zóvá vált paraszti népesség még szorultabb helyzetbe került, mint az 1960-as és '70-es években. Tőkehiánnyal és értékesítési gondokkal küszködve, megfelelő agrártámogatás és piac hiányában, a földterülettel rendelkező mezőgazdasági vállalkozó eleve vert helyzetben volt a gazdasági rendszerváltás időszakában az Alföldön. A terhes örökség miatt az igazi „kítőrés” várhatóan csak keveseknek adatik majd meg, miközben sokan kerültek a társadalmi-gazdasági élet periferiájára. Mindez pedig a keleti országrész belső (mélységi) és külső (határ menti) periferiáinak fejlettségbeli területi léptékű leszakadáshoz vezetett.

Az 1990-ben bekövetkezett gazdasági rendszerváltás és a mezőgazdaság kapcsolatának sokrétű témakörét érintő, következtetéseit a hátrányos helyzetű alföldi térségekre kivetítő rövid eszmeifuttatás és visszatekintés egyúttal bizonyítani igyekezett, hogy a mezőgazdasági vállalkozói szellem és magattartás korábban is jelen volt az Alföld mezőgazdaságában. A rendszerváltás természetesen merőben új helyzetet teremtett az ágazatban. Am néhány évvel a gyökeres változást eredményező paradigmaváltás után elsősorban az adhatott okot optimizmusra, hogy a gazdálkodói lét mindennapjaiban korábbról sok olyan hagyomány, a paraszti-családi gazdálkodást jellemző „kiszag-dálkodói” mentalitás öröklődött tovább, amelyek jó alapot biztosíthatnak az árutermelő családi vállalkozások jövőjét illetően is. Nagy tanulság, hogy a hátrányos helyzetű, leszakadó vidéki térségek felzárkóztatásának fontos előfeltétele az Alföldre regionálisan helyesen értelmezett agrárkonceptió, célirányos és differenciált agrártámogatási rendszer, azaz hatékony vidékpolitika a mindenkori kormányzat részéről. Aligha kétséges ugyanis, hogy az ország minél több sikeres árutermelő mezőgazdasági vállalkozás létrejöttében érdekel a hátrányos helyzetű térségekben.

Az Alföld regionális fejlesztése, a területi hátrányok felszámolása irányába tett minden lépés végső soron a primer szektor erősítése révén, az egész ország boldogulását szolgálja. Ezért, s az ország területi szétszakadozásának a megakadályozása érdekében a kormányzati

gazdaságstratégiát a hatékony mezőgazdasági vállalkozásélenkítésnek kell mielőbb alárendelni az ország keleti felében. Az Alföld lakossága – különösen a falvak népe – ugyanis a gazdasági rendszerváltással együtt járó előnyök és hátrányok újfajta megosztását várja nemcsak egyes társadalmi csoportok és rétegek, hanem a különböző régiók között is.

IRODALOMJEGYZÉK

BARANYI B., 1994: A vállalkozás-élenkítés szerepe az Alföld mezőgazdaságában: Felzárkózás vagy leszakadás? In: A vállalkozás-élenkítés agroökonómiai, szociológiai és szociálgeográfiai problémái hátrányos helyzetű alföldi térségekben. Szerk.: Süli-Zakar I., KLTE Társadalomföldrajzi Tanszék. Debrecen, pp. 7-16. (Az 1745. sz. OTKA kutatási téma tudományos eredményei.)

BARANYI B., 1985: A Tiszántúl átalakuló társadalma (1945-1978). A társadalmi átrétegződés fő folyamatai a Tiszántúlon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 200 p.

BÁLINT J., 1978: Társadalmi rétegződés és jövedelmek. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 142-203.

KÁRPÁTI Z., 1972: Területi hátrányok és az életforma urbanizációja. (Békés megyei példa.) Szociológia: 4. pp. 521-524.

KENÉZ Gy-né 1997: A települési tényezők szerepe a családok életformájának alakulásában. Szociológia: 4. pp. 537-555.

KSH 1970. évi népszámlálás 30. köt. KSH, Budapest, pp. 13-20.

SÜLI-ZAKAR I., 1994: Kisvállalkozók és kisvállalkozások az Alföld mezőgazdaságában. In: Süli-Zakar I. szerk. i.m. pp. 17-38.

TALAJMŰVELÉSI KIHÍVÁSOK A 21. SZÁZAD 2. ÉVTIZEDÉBEN

**BIRKÁS MÁRTA, DEKEMATI IGOR, KENDE ZOLTÁN,
PÓSA BARNABÁS, SZEMŐK ANDRÁS**

Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezetgazdálkodási

Kar, Növénytermesztési Intézet

2100 Gödöllő, PéterK.u.1.

E-mail: birkas.marta@mkk.szie.hu

E tanulmányt Blaskó Lajos professzor születésnapja alkalmából írtuk. Köszönjük a Földművelés és földhasználat tankönyv új, 2. kiadásába írt maradandó értékű talajvédelmi tárgyú fejezeteit.

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar talajművelés a kezdetektől napjainkig – az ösztönző és a visszahúzó erők nyomán – eléggé sajátosan fejlődött. A tanulmányban először az ún. klasszikus idők kihívásait tekintjük át. A 20. században feléledt új törekvések hatása – pl. a talajvédő művelés – máig érezhető hatását. E században három fő kihívásnak vagyunk tanúi, ezek a fenntartható talajművelés, a precíziós gazdálkodás, benne a precíziós talajművelés, valamint az alkalmazkodó, klímakár csökkentő művelés. A művelés célja is szerencsésen változott, mivel a növények vélt igényének hangoztatása helyett a talaj megkímélése, védelme kap hangsúlyt. A növény igényének teljesítése ugyanis évszázadok alatt a talajok minőségének romlásához vezetett. A 21. században a talajvédelmi feladatok összetettek, egyrészt meg kell állítani a több évszázada kezdődött talajminőség romlást, másrészt – kellő ismeret birtokában – kezelni kell a klímaváltozással összefüggő veszélyeket. A feladatokat hat pontban foglaltuk össze.